

միմիայն այն նկատուկով որ մեր ազգային շարժումը, որուն համար իրենց անհատական ճիգը անուղղակի կերպով լրացուցիչ մը եղած է յաճախ, տեղի ունենալ այսուհետեւ աւելի ընդարձակ աւելի ճարտարօրէն հաշուուած, աւելի հզօր եւ արդիւնաւոր կերպով մը, հայ ժողովուրդին իր զահեմներուն զէմ պաշտպանելու գործին մէջ աւելի լուրջ, զբաւան, տեսական ուժ մը ցոյց տալու համար:

Յնդափոխական մարմիններու միութիւնը, կամ գոնէ համարալիս գործակցութիւնը, անհրաժեշտ է ուրեմն նոյն իսկ յնդափոխական գործին բարձրագոյն չափերուն տեսակէտով: Լսի, եւ կը կրկնեմ, որ հայ յնդափոխութեան մեծագոյն խոչընդոտը իր ներքին երկպառակութիւններն են եղած: Միութեամբ պիտի դադրին կծու վէճերը, փոխադարձ զրպարտութիւնները, որով մեր այլ եւ այլ յնդափոխական կուսակցութիւնները իրար տկարացնել ջանացած են սկիզբէն ի վեր: Միութիւնը պիտի առաջնորդէ մեր յնդափոխականները՝ աւելի չըրջանալցութիւն, աւելի խաշնմութիւն դնելու իրենց գործունէութեանը մէջ. եւ ասկից գատ, միութիւնը մեզի համակրող օտարներու աջքն մեր ցեղին մէջ համերաշխութեան ոգիին բողոքովն բացառալ չըլլալուն ապացոյցը տալով, մեր ցեղին պատիւ բերող երեւոյթ մը պիտի ըլլայ եւ իր ներքին դժտութիւններէն վհատած, թուլցած, չուրած մեր ժողովրդին ալ խրախոյս ու հաւատք պիտի ներշնչէ:

Առնել եւ այն նկատմանը որոնք զիս կը մղեն մեծապէս զովկի կատակու վեր. Հնչ կուսակցութեան առած քայլը, եւ փափաքելու որ այդ քայլը ապարդիւն չլինայ:

Ա. ՉՊԱՆԵԱՆ

— 00000 —

ՔԻՒՐՏԸ

— 0*0 —

Շար.

Այսպէս, գոնէ իմ ճանչցած տեղեր, Բրդի եւ Հայու մէջ կը բաց ի կենցաղապարական որոշ կապերէն, հողեկցական խմոր մը եւս: Մեր մէջ ներկայացած «կրօնական խնդրակետը» մղտատուն ովկէան մը լինելէ աւելի գարնանային հեղեղատի մը բնութիւնն ունէր, որու անմիջապէս կը պղտոր կոհակներու մէջ, աւագ, թշնամին չէ վարանած միայն եւ անզարգիւ ձուկ որսալ:

Բայց ի՞նչ, վերջերս թշնամին իր խարդախ միջոցներով մեր այս բարեկամական կապերը գրեթէ ամբողջապէս խլած է:

աստիճան խորութեան անգունը մը բացած էր մեր մէջ: Գիւրտը երկնային պատուհան մը եղած էր Հայուն եւ մեր քիւրտ զբացիներու աջակցութիւնը վայելող հօրեղբօրս բնատանիքը հալածուած՝ օտարութեան մէջ հացի պատառներ կը մտարաւ:

*, *

1894-95ի ձմեռն էր, Հինգ տարուայ պանդուխտութենէ մը յետոյ բաղդ էի ունեցեր գառնալ ծննդացս գիւրդը, մեր զաղթալայն Պուլանդ գաւառին մէջ: Սասնոյ աղետաբեր գէպքն անցեր էր եւ այն արմատաց չտեմարան գաւառը լեցուած էր գաւառցի (Պուլանդցիները Սասունցիքը գաւառցի կը կոչեն) տէրպէտէր ելած ընտանիքներով, կղեւնադործութեան արհաւիրքն անցած էր ու կրտիթ բամբակաւոր խաղաղութիւն մը: Թուրք կառավարութիւնը իր նենդ քաղաքականութեամբ «Արգարտութեան հետախոյզ» ուղի մը միջադնիւն եւ «Արգարտութեան» ձայնն երկրաշուկէն թանձր մառախուղին մէջ խեղդելու համար, Գիւրտին ներշնչած աւարտութեան եւ արեւմտութեան եռանդը մեղմացուցած էր: Իր յատուկ երախտագրտութեամբն ուղարկած էր Կարնոյ ծանօթ Միր-Ալայը Հասանին եւ Հայտարան քաղամարտի «աշիրաթ»ներուն մէջ, վարձատրելու. զանոնք, իրենց մատուցած հայաջինջ մեծ ծառայութեանը համար, Մարդապահութենէ գատ, ինչ չարիք որ Թիւրքն այդ ցեղերու միջոցաւ հասուցած էր Հայուն Միր-Ալային հաւատարիմ զինուորները պատճառած էին Գիւրտներուն: Աւարի, կողպուտի եւ պատուր բռնաբարութեան այնպիսի գործնական դաս մը տուած ու բերանին այդ քաղցրութիւններով այնպէս մը համեմատ էին, որ զժուարթ է կեանքի մէջ մոռցուէր: Գողը գողէն գողացի եւ յափշտակողը յափշտակողէն յափշտակիչ էր, իր առաւել ճարտիկութեան համեմատ՝ Գիւրտին կ'արցունէր թէ ինչպէս տարաւ այս սակն չարիքները ի՞նչպէս կրցաւ հանգուծել այս անպատուութեան, եւ ան կը պատասխանէր թէ «Իր պատպան, իր հայր ճանչցածն էր իրեն չարիք պատճառողը, ինքը անպօրէ անոր սեւ եւ իր ձայնն անկնիւ ուրիշներուն»:

Եւ Թուրքը այս բողոքը կ'ընէր, իբրեւ թէ իր հիւ հպատակ Հայու միասնները դարմանելու համար, թէ՛ ինչ բարեխղճութեամբ բաժնուած էր իր քիւրտ աւարը Հայոց

վրայ, այդ արդէն կարելի է դուշակել, սակայն
վեւերոգ չեմ համարիր, իբրեւ. կրկնութիւն,
տեսածս պատմել, Կոնիսմոս բռնէ միայն որ եթէ
նոյն իսկ ծայրայեղ օրինաւորութեամբ բաժա-
նումը տեղի ունենար, Հայը պիտի զգկամակէր,
պիտի գժուարանար մասնակցիլ այդ «աչք-
կապողին» խաղին:

Դրանու եւ զարդուց մասին տեղեկութիւն մը
չեմ կրնար տալ, որովհետեւ հակառակ անոնց
չլացուցիչ փայլին եւ շառաչուն հնչակառու-
թեան, ո՛չ նշմարուեցաւ եւ ոչ ալ ձայնը եւ-
լաւ: Իսկ երկվարներն ու նոժոյնները, առա-
պելական թիւերով վաղուց անհետացիր էին
արդէն: Միացեր էին միայն յամբարայն տա-
ւարներու նախրներն: Ահա վերջիններս պիտի
բաժնուէին Հայոց վրայ:

Տեղւոյն քաղաքական եւ զինուորական պե-
տերը ժողովներ զուարթելով կը խորէէն բա-
ժանման արդիւնքի եւ եղանակի վրայ: Առա-
ջին հարցը իր անվիճական լուծումը գտաւ. —
չյանձնել Հայու, պիտի կորոնցնէր համեղ պա-
տաւը: Երկրորդն ալ չվիբպեցաւ անոնց խորա-
գիտութիւնն, որոյեցին ծախել եւ անով թե-
թեցնել Հայու մէկ կարեւոր բնո՞ւ հարկը,
թէ իսկական հայ ժողովրդի այս բնո՞ւ որքան
թեթեցաւ առով, յետոյ իր տաննեցի, հանե-
ւինք պաշտօնէից եռանդուն գործունէութեան:
Մօտ մէկ շարքով թաթախուած վոշոտ ինքնի-
նեւում մէջ, «առժամելի» աշխատութիւն մը
յետոյ, հարկերու համեմատ(!) թղթերու վրայ
բաժնեցին զեղացիներու մէջ ու յետոյ ամուր-
դի հանցերն, թէպէտեւ ձմեռ լինելով թափա-
ռիկ քեհնիներ չկային, բայց այս գործեան հան-
դոյցն ալ վաղուց լուծումը գտած էր: Գառթէն
եւ գայտագամէն սկսեալ մինչեւ յետին պաշ-
տօնեան «թէ՛նքիները դարձած քնեցիկ (!) ցտէն
եւ իրենց աւուր առանկիւնէն ճողոցարած անասուն-
ները, Ու թուրք պաշտօնեան հայրական «յա-
տուկ հոգածութեամբ» մը, այս ամէն տաժա-
նիլ աշխատութիւններն արանձին բրաւ, առ-
նանց Հայոց «ձանձորով» պատճառելու, առանց
զանոնք մասնակից ընելու աշխատութեանց:

Բուրդն ու Հայը, հանդիսանալով Թուրքի աշս
եղեռներգակ-կատակերգական խաղին, ափ ի
բերան կը գժուարանային զուշակել թաքուն
նպատակը, եւ սակայն ինչպէս ըսած եմ, Թուր-
քը աշպէտով ձաճանի կը հորդէր, կը յարգա-
րէր «արդարութեան հետախույտութեան» մը,
որ իր մոլակական լապտերով պիտի անաջնոր-

դուէր. աւա՛ղ. — Սաանոյ «Գննիչ Համաժողովն»
էր, որ ճանապարհ ինկած էր գէպի Մուշ:

Յաւուտար «Ին Ս. Մննչեան» ճրագալոյցի
երեկոյնն, Յանձնաժողովը հասաւ. Հայաքանակ
ղեւղը եւ Մկրտութեան առաւօտուն անցաւ. Ա-
րածանիք — Հայաստանի այդ Գրողանանի —
վրայէն: Գիւղացու յաճուն մտքերուն ծա-
նոթները կրնան երեւակայն թէ այս հապ-
ւաղեւտ զուգահիշութիւնները ի՞նչ նոր կո-
րով տուին անոնց եւ փ՛նչ քաղցր երազներու
մէջ ընկզմեցուցին զանոնք: Վարժագետէն ու
տիրացունէն սկսած, մինչեւ յետին գոհնիլը
մէկ-մէկ լաւատես մարգարէ էին դարձեր ու
խմբաւ խորհներու բազմաթիւ ջերմութեան
մէջ, կը զուշակէին եւ կը հաստատէին թէ ի-
րենց գերութեան թիւը — ժամանակը — լրա-
ցած է եւ սպասուած «Մեխանիկ» արդէն աւ-
ղարկուած են «Գթութեան զահեր»էն իրենց
փրկարար դերը կատարելու, Սյն Արածանիք
ուր մի ժամանակ մկրտուած ու ազատուած
էին «սատանայական դերութեանն», որպէս
Թուս աթերու երամակ անոր մէջէն անցած
ու ճերմակ գառան հօտեր դուրս եկած, այսօր
նոր Մեխանիկ ու շնորհաբեր գալստեամբ նոյն
Արածանում մէջէն պիտի անցնէին «սարկական
սեւ լուծով» եւ «ապտուութեան լուսեղեն» թե-
ւեր գգեցած» դուրս պիտի գային: Ա՛լ «Գրիս-
տոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ», աւետիսը, «Վար-
դան վերածնաւ եւ յայտնեցաւ» իփոխուած էր,
եւ բնութիւնը որ միշտ զուշաբեր կամ աւե-
տարը հրեշտակ է եղած իր հարապատ որդի
զիւղացուն, ինչպէս որ անցեալ պատուհասը նա-
խազացուցած էր գիտաւոր աստղով մը, այժմ
կուգար իր մէկ արտաստուր երեւոյթովն ա-
ւետել ապագայ բարութիւնը: Ու իբրեւ, այդ
զայտային գաւառն, ուր միշտ իր տիրէր եր-
կարատեւ ցրտաշունչ եղանակ մը, այդ տարին
գարունը ապշեցուցիչ կանխահասութիւն ու-
նեցաւ հոն: Դեռ յունուար ամսի մէջ սկսան
փոփոխակի անձրեւներ, զարնանային գոզջ
ջերմութեան մը հետ: Ձիւնը կը սկսէր վեր-
նալ եւ տեղ տեղ աշնացանները իրենց կանա-
չագոյն ձկերը կը ցուցնէին ու ապագայ ա-
ռաւտութիւն մը կը խոստանային: Այս ամէն
բարեպաշտ երեւոյթներու տակ փետրաթափ
ժողովրդի յոյսը կ'ամրանար եւ քաղցր երազը
հասցնէր իրականութեան կը մտնէր: Գիւ-
ղացին այն կարծիքն ու հաւատքն ունէր որ
Յանձնաժողովը եկած էր ո՛չ թէ քննիչի պաշ-

տօնով, այլ մոլեռանդ թուրք տարրի խոչընդոտներուն չհանդիպելու համար այդ կեղծ աշուտան տակ եկած էր «Հայութեան անկախութեան հիմունքը գնելու» և կը հաստատար որ ան պիտի մնար այնտեղ պահպանելու ժողովուրդը մինչև «Հայկական իշխանութեան» մը հաստատուին, որ շատ երկար ժամանակի չէր կարծես, յաջորդ գարնան իսկ վարդերով պիտի պսակուէր, չորսգլխալ տեսիլքներու տիեզերքի մը մէջ էր թաղուած գիւղացին և կը լսէր, կը տեսնէր եւ կը տարածայնէր որ այդ ձմեռանային եղանակին մէջ իսկ արգէն ոռոսական բանակ մը սահմանը անցած, կաթնաին լեռան մէջ ժամանակին կը տղատէր, կը հաստատէին որ այդ բանակէն վաշտ մը այսինչ գիւրի Տ. հայաբնակ գիւղին է եկած, կանչած է դիւղին քահանան եւ առաջնորդ Հայրու մը միջոցաւ յայտնած իրենց նպատակն ու թեթեւ ընթերցմը մը ընելէ յետոյ կրկին լեռը քաշուած է և Միւս կողմէն ալ անգլիական եւ ֆրանսական բանակները մտած են Տիգրանակերտ եւ հետզհետէ ներսերը կը յառաջանան «Տաճարեան» ալ խումբ մը ոռոսաստանցի կտրիճներու գլուխը անցած Գրգուր լեռան մէջ է բոյն գրած, երբեմն երբեմն Մայր Սեւ լեռները կ'անցնին, Պըրս-ձիւա (Բարձր-Սալ) կուգայ, թուրքի զիտուորութեան կը տեղեկանայ եւ ապա իր բնական ամբարտաւանքով մէջ կը քայտէ և ինչպէս այսօրինակ անհամար նախապատրաստութիւններ կը հաստատէր ժողովուրդը իր աղատութեան համար և այս քաղցր պաշտօնութեան տակ պահպանող տէրերը միևնոյն ժամանակ կը զրէին իրենց պանդխտին խորհրդաւոր նախապատուութիւններով կը յայտնէին իրենց ներկայ յուսով վիճակն ու փայլուն պայպան եւ կը հրաւերէին վերադառնալ եւ արօրի ժաճը ձեռք տանել և խոստովանիմ որ ես ալ չիճած տի-

րող ընդհանուր իրարանցումէն հետեւեալ խորհրդաւոր նամակ գրեցի և Պոլիս գտնուող մէկ բարեկամին, կամեալով նկարագրել երկրին զրուծութիւնը, —

Աղին բարեկամ... այս տարի հոս կը տրէ անտոյր եղանակ մը Գրգուր անտառ այս երկրին համար ալ կը կատարուի «տեղէ քեանուն, բոժպէտէ իւ տա սօսուն ու պէյպուն» (յուսուարի տասին, արեւը դարձաւ զէպ ի ոստը ու պէյպուն: Իբաւ որ այս ընթացքով, քանի մը օրէն, մեր երկիրը «սօսուն» ու «պէյպուն» ծաղիկներով ծածկուած կարիք է տեսնել, Հարկ կ'այ աւելցնել որ այս վաղաթաճած ծաղիկներուն անմիջապէս կը յաջորդեն մանուշակն ու վարդը, ապա հաճելի «անթաճած» մանրեքը ծլած են արդէն եւ մարդս կրնայ այժմէն անոնց մոյգ-կապոյտ գոյնի մէջ կարգալ պապալայ բարօրութիւնը և Մաշեցուցիլ սովը թէեւ դեռ կը տիրապետէ, բայց այդ ունիւն չկրնար վատեցնել ժողովուրդին և յայնչով լիութիւն խոստացող ցարձիւն ան աւելի եւ աւելի կը զօրանայ ծանրացող պատուհասին զէմ և Մեր Տիգրիլ Խոսքն ալ պէտք է կատարուի «Ո՛ր միայն հացիւ կեցցէ մարդ ալ եւ բունիւն Աստուծոյ և Աստուծոյ «բան»երէն մին ալ Յոյսն է և Վաղուան բարեկեցութեան յուսով է որ կը սնանի այժմ ժողովուրդը և Մենք շատ հանգիստ ենք, չնորհիւ մեր ամենողորմ (!!) կայսեր՝ կատարաւ անդորրութիւն կը տրէ »

Թէ բարեկամս ինչքան բան հասկցաւ նամակէս ինձ անյայտ կը մնար դառնա՞մ թուրք պաշտօնէից ետանդուն գործունէութեան որուն ականատես եմ եղած և

107504

(Շարունակելի)

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐ

«Տէյնի Նիւզ»ի Կ. Պոլսոյ թղթակիցը կը հեռագրէ 20 սեպտ. թուականով. — «Պոլսոյ մէջ լուր կը պարփի որ Ֆրանսա զինուորին կ'ընէ Պետութիւններուն, որպէս զի տակնական երեւ մուտքը միջազգային յանձնախումբի մը հսկողութեան ներքեւ առնուր: Պոլսոյ աղիւսիկ թուրքերուն կարծեք այն է որ եւրոպական հսկողութիւնը լաւազոյն է քան զործիրու արգի վիճակը: Եւրոպացիք կը մտածեն թէ ասի շատ լաւ բան մը կ'ըլլայ Տաճկաստանի համար: